

LEŠKO, V. – SCHIFFEROVÁ, V. – STOJKA, R. – THOLT, P. a kol.:**Patočka a novoveká filozofia**

Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2014, 540 s.

Českého filozofa J. Patočku zrejme možno priradiť k dvojici J. A. Komenský a T. G. Masaryk, k mysliteľom, ktorí presiahli národný aj stredoeurópsky kontext a ich dielo našlo ohlas tak v celoeurópskom, ako aj vo svetovom meradle. Z tohto aspektu je užitočné a inšpiratívne venovať sa Patočkovej filozofii, jej genéze, východiskám a zámerom, ako to demonštruje publikácia *Patočka a novoveká filozofia*. Ide o voľné pokračovanie knihy *Patočka a grécka filozofia* a autorský kolektív ohlasuje aj spracovanie a výklad Patočkovho vzťahu k filozofickému mysleniu 20. storočia. Recenzovaná objemná monografia sa koncentruje na odkrývanie Patočkovho ideového dedičstva s akcentom na postavy novovekej filozofie, lebo práve tento aspekt je podľa editorov v tieni interpretácií Patočkovej recepcie a reflexie gréckej filozofie. Okrem slovenských autorov na texte participovali aj českí autori/ky (M. Sobotka, I. Blecha, V. Schifferová, J. Zouhar). V. Leško ako jeden z editorov v prvej kapitole v príspevku s titulom *Hegel, Husserl, Heidegger a novoveká filozofia* konštatuje: „Novoveká filozofia je po gréckej tým rozhodujúcim dejinným filozofickým útvarom, do ktorého Patočka vstúpil veľmi aktívne najmä preto, aby mohol naplňať ciele svojho filozofovania“ (s. 15). Leško zároveň argumentuje, že hoci problematika starostlivosti o dušu, téma, ktorú Patočka pokladal za ústredný leitmotív európskej filozofie, akoby ustúpila do pozadia a do popredia sa vysúvajú problémy vedy, metafyziky, a hlavne otázky spojené s filozofiou dejín, ide skôr o posun ťažiska než o odklon od ústrednej idey. V tejto súvislosti je trio postáv G. W. F. Hegel, E. Husserl a M. Heidegger rozhodujúce pre Patočkovo uvažovanie a rozvíjanie vlastnej pozície tzv. asubjektívnej fenomenológie. Leško dôvodí, že Patočka v tom podstatnom, čím je podľa jeho interpretátora princíp historizmu spojený s vymedzením človeka ako sociálno-dejinnej bytosti, má omnoho bližšie k Hegelovi než Husserlovi či Heideggerovi. Tento moment sa potom pretavil do Patočkovej filozofie dejín, asi najrelevantnejšej časti jeho odkazu, ktorým oslovil aj zahraničných autorov (s. 52).

Druhá časť monografie *Hlavné problémy novovekej filozofie* zahŕňa interpretácie Baconovej filozofie (K. Mayerová: *Baconova filozofia a počiatok novovekej filozofie*), Descartovej metafyziky a matematickej prírodovedy (P. Tholt: *Descartova metafyzika a matematická prírodoveda*), Jana Amosa Komenského (V. Schifferová: *Jan Amos Komenský – portrét filozofa*), vzťahu Komenského k (pred)osvietenským ideálom (V. Zemančíková: *Komenský a formulácia (pred)osvietenských ideálov*), britského empirizmu a jeho miesta v novovekom filozofovaní (D. Hruška: *Britský empirizmus a jeho miesto v novovekom filozofovaní*). K. Mayerová charakterizuje Patočkovo hodnotenie F. Bacona z práce *Aristoteles, jeho predchodcovia a dediči* ako hlásateľa novej doby, keď sa veda stáva účinnou silou, pričom pripomína, že Patočka síce oceňoval F. Bacona ako metodo-

lóga, ale neprisudzoval mu ambície ani výkony vo vlastnom vedeckom bádání. P. Tholt vo svojej analýze a interpretácii upozorňuje na Patočkov výklad vzťahu fyziky a metafyziky u Descarta, upozorňuje na vzťah metafyziky a epistemických východísk a metód skúmania v prírodovede; všíma si Patočkovo hodnotenie „prielomu“ v európskom živote – 16. storočie, keď tému starosti o dušu vystriedala starosť o vonkajší svet, kde človek realizuje svoje ciele. Bytie sa vytráca a nastupuje jestvujúcno (s. 98). Dve state z pera V. Schifferovej a V. Zemančíkovej venované Patočkovmu uvažovaniu o Komenskom sa zameriavajú jednak na porovnávanie Komenského s Kuzánskym, Baconom a Descartom, jednak na Patočkove rozbery Komenského tzv. tešiteľských spisov a *Consultatio catholica*. Schifferová ukazuje, že podľa Patočku Komenského európsky význam spočíva v jeho filozofii vzdelávania a v jeho koncepte tzv. „otvorenej duše“. Hoci Patočka explicitne tvrdí, že akcentovanie osvety, pokroku, vzdelania robí z Komenského predchodcu osvietenstva, V. Zemančíková problematizuje takúto optiku, lebo dokladá, že u Komenského tieto koncepty nemožno separovať od jeho svetelnej metafyziky, osobného Boha, idey chiliazmu a teologického rámca (s. 140-141).

Problematiku britského empirizmu, ako ukazuje D. Hruška, Patočka tematizuje z pozície svojej asubjektívnej fenomenológie a v spojitosti s problémom prirodzeného sveta, teda jeho motivácia nie je rýdzo dejinofilozofická. V tomto kontexte si Hruška všíma Patočkovo hodnotenie teórie významu, pričom tzv. znakovú teóriu kladie Patočka do protikladu k tzv. operačnej teórii významu, ktorú pripisuje britským empiristom (s. 161-164).

Tretia časť knihy s názvom *Novoveká filozofia 18. storočia a jej vedecké a sociálno-politické problémy* sa venuje Leibnizovi (M. Škára: *Leibniz – chýbajúci Aristotelov dedič*), Newtonovi (P. Tholt: *Newton, metafyzika a novoveká matematická prírodoveda*), Rousseauovi (V. Zemančíková: *Rousseauove osvietenské ideály*), Kantovi (V. Leško: *Kantova kritická filozofia*), Herderovi (R. Stojka: *Filozofia dejín nemeckého osvietenstva a Herder*). M. Škára analyzuje vplyv Komenského univerzalizmu na Leibniza, všíma si Patočkovo hodnotenie Leibniza ako karteziána, polemiku Leibniza s Clarkom v otázke povahy priestoru, Patočkovo akcentovanie podobnosti medzi Aristotelom a Leibnizom so zreteľom na pojem individua v ich metafyzike. P. Tholt analyzuje Newtonove diela *Matematické princípy prírodnej filozofie* a *Optiku* a rekonštruje Patočkove reflexie o newtonovskej prírodovede, jej matematizme, o príklone k idei korpuskularizmu, k dynamickému chápaniu sily a jeho akcentovaní experimentálnej skúsenosti. Venuje sa aj zdrojom týchto reflexií (A. Koyré). V závere svojej state rozvíja úvahy o Patočkovom odlišení vedy od filozofie a metafyziky a podčiarkuje Patočkov prínos spočívajúci v nahradení matematizovanej skutočnosti v novovekej fyzike celostným svetom nazeraným z pozície životného sveta, v ktorom má miesto aj starosť o dušu. Originálne pritom vykladá Demokritovo učenie, čím ho zbavuje klišéovitého zaradenia medzi predsokratikov. V. Zemančíková líči Patočkovu optiku pri výklade Rousseauovej filozofie, ktorá jeho myšlienky kladie do úzkeho súvisu s jeho životnými osudmi. Ukazuje, ako Patočka na jednej strane oceňuje jeho vnímavosť k nespravodlivosti a úpadku morálky, ktoré motivovali predstavu prirodzeného, prírodného stavu ako stavu slobody a rovnosti. Na druhej strane však Patočka tvrdí, že Rousseau nedokázal premostiť všeobecné a zvláštne v spoločnosti, neve-

noval dostatočnú pozornosť problematike odcudzenia a dehumanizácie, a kritizuje aj jeho robinsonádu vo výchove. Na rozdiel od Hegela, ktorému sa Patočka venoval aj prekladateľsky a ustavične sa s ním interpretátorsky vyrovnával, Kantom sa zaoberal skôr fragmentárne. Leško však pokladá Patočkove záujmy o teoretické, praktické a estetické problémy Kantovej filozofie za najcennejšie, čo sa v 20. i v 21. storočí o Kantovi napísalo, pričom svorníkom Kantovej kritiky rozumu je problém sebauvedomenia ako podmienky syntézy obrazotvornosti. Zároveň problém človeka, jeho morálnej autonómie je pre Patočku zdrojom inšpirácie vlastného rozvíjania problematiky. Podľa Patočku Kant ako prvý konštatuje, že idea sveta ako celku obsahuje antinómie. Záverečná časť tejto kapitoly z pera R. Stojku tematizuje Patočkovu hodnotenie nemeckého osvietenstva ako líniu rozvíjania ľudskosti, ktorá je základom pochopenia dejinnosti. Patočka vníma pokus o obrat v nemeckej filozofii druhej polovice 18. storočia ako obrat od striktného racionalizmu k obnove európskej duchovnosti a z tejto perspektívy posudzuje Herderovu filozofiu humanity, ktorá akoby sa nachádzala na rázcestí medzi modernou vedeckou racionalitou a metafyzikou.

Štvrtá časť knihy s titulom *Nemecká a česká filozofia 19. storočia* sa orientuje na Hegelovu *Fenomenológiu ducha* (M. Sobotka: *Hegelova Fenomenologie ducha*), jeho filozofiu dejín (R. Stojka: *Hegelova filozofia dejín*), filozofiu dejín filozofie (V. Leško: *Hegelova filozofia dejín filozofie*), Hegelovu estetiku (V. Leško: *Hegelova estetika ako filozofia umenia*), Patočkovu recepciu krásnej literatúry 19. storočia (J. Zouhar: *Patočka a krásna literatúra 19. stoločí*), vzťah Patočku k Bolzanovi (I. Blecha: *Patočka a Bolzano*), na tri predstavy o národe – u Patočku, Jungmana a Bolzana (E. Andreanský: *Patočka, Bolzano, Jungman – rôzne predstavy o národe*), na problém človeka u Nietzscheho v Patočkových reflexiách (Š. Jusko: *Patočka, Nietzsche a problém človeka*).

M. Sobotka charakterizuje monumentálnu Hegelovu *Fenomenológiu ducha* ako výraz antropologického princípu (v nadväznosti na interpretácie Kojéva a Hyppolita) a skúma odlišnosti Patočkovho výkladu problematiky uznania a jeho historických foriem, rozvíjania motívov telesnosti, smrti, slobody a dejinnosti človeka. Hoci Patočka podľa Stojku viedol s Hegelovým myšlienkovým odkazom celoživotný dialóg, odmieta absolutizáciu čohokoľvek v dejinách a dejiny vníma na pozadí fenoménov, nie princípov. Leško vyzdvihuje Patočkov zorný uhol pohľadu na jednotu dejín filozofie a vlastného filozofického výkonu ako rozvinutie Hegelovej interpretácie dejín filozofie. Leško rozoberá aj Hegelove estetické názory a ich ohlas u Patočku vzhľadom na jednotu krásy, pravdy a slobody, pričom sa zameriava osobitne na ideu, že estetika je mysliteľná len ako prienik systematického a historického uvažovania. Umeleckému stvárneniu ľudského bytia a jeho základným podobám pohybu ako témam filozofovania tak, ako ich exemplifikujú diela krásnej literatúry, ktoré upútali Patočkovu pozornosť, je venovaný príspevok z pera J. Zouhara. Časť sa zaoberá Patočkovou analýzou faustovskej legendy (Marlow, Goethe a Mann), diela O. Březinu, Čechovovej drámy *Ivanov*, postavy Čelakovského a i., pričom jadrom state je rozbor Patočkovej recepcie Máchovho *Mája*, jeho symboliky (protiklady detstva, mládeňectva, smrti, posmrtného života, dňa a noci, ducha a duše). Zouhar sa zaoberá aj hodnotením Patočkových reflexií na tému Máchových výskumov (T. Kožmín, M. Hauser a i.) a jeho príspevkami v Černého Kritickém měsíčníku a uvádza aj názor Mukařovského.

Zaujímavým fenoménom Bolzanovho vplyvu na Husserla, elimináciou Brentanovho psychologizmu a Patočkovou prvotnou kritikou marxizmu ešte z bolzanovskej pozície sa venuje I. Blecha, ktorý mapuje, ako sa táto kritika neskoršie transformovala na heideggerovskú filozofiu činnej existencie. To potom pre Patočku znamenalo nevyhnuté analyzovať pôvodnejšiu štruktúru, než akú predstavuje vzťah subjekt-objekt, resp. ekonomická aktivita, práca, smerom k rozboru existencie. E. Andreanský rozvíja úvahy o Patočkovej recepcii problematiky národa na pozadí vykreslenia Jungmanovej jazykovej a Bolzanovej moralizujúco sociálno-občianskej koncepcie. Prezentuje aj názory P. Pitharta, R. Palouša a M. Hrocha na problém národa rozvíjajúce Patočkove idey a pokúša sa zodpovedať otázku, či je adekvátnejšia téza o syntéze jungmanovskej a bolzanovskej optiky, alebo téza o dileme medzi týmito dvoma optikami. Patočkovu kritiku Nietzscheho aktívneho nihilizmu, jeho idey nadčloveka ako realizácie zmyslu, vôle k moci na pozadí pochopenia zmyslu viazaného na bytie ako zásadne nepredmetné rozoberá v záverečnej kapitole monografie Š. Jusko.

So zreteľom na miesto a vplyv, ktoré z historickofilozofickej, ale aj zo systematickej perspektívy zohral klasický nemecký idealizmus, je zaujímavé porovnať predložené úvahy o tejto téme s názormi Patricka Ceruttiho,¹ prezentovanými v stati, v ktorej tematizuje dva významy duše u Patočku: duše ako etickej starosti a duše ako pohľadu upreného na to, čo je, a na otázku, prečo to je. Rovnako je inšpiratívne porovnať jeho interpretáciu Patočkovej tematizácie faustovskej legendy s názormi z publikácie.

Rozsiahla publikácia prináša množstvo informácií, pokúša sa *expressis verbis* prezentovať Patočkov originálny vklad do recepcie novovekej filozofie, odkrýva menej tematizované aspekty jeho myšlienkového odkazu a zároveň naznačuje východiská genézy Patočkovho filozofovania od koncipovania jeho asubjektívnej fenomenológie k ontológii starosti o dušu. Práca predstavuje cenný príspevok k dejinám filozofie, otvára pred čitateľom nové perspektívy pri objavovaní Patočkových iniciatív tak v zmysle dejinnofilozofickom, ako aj vo filozofickom zmysle pri opätovnom premýšľaní známeho, lebo známe neznamena automaticky dobre spoznané. V prípade Patočku, ako to demonštrovali autori/ky monografie, to platí dvojnásobne, hoci mne by sa pozdával rezervovanejší, kritickejší postoj k Patočkovým reflexiám, osobitne k jeho jazyku a k terminológii, v ktorej recipoval aj novovekú filozofiu. Publikáciu možno odporúčať všetkým záujemcom o Patočkovo myslenie a nepochybne ju uvítajú aj historici novovekej filozofie.

Tatiana Sedová

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: tanasedova@gmail.com

¹ Cerruti, P. (2014): Starosť o dušu. Patočka a nemecký idealizmus. In: J. Vydrová et al.: *Starosť o dušu. Život subjektivity a podoby myslenia*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 245-260.